

**Peruspalvelukuntayhtymä Kallion kehitysvammaisten
itseääräämisoikeuden vahvistaminen ja
rajoitustoimenpiteiden toimintaohje**

Sisällys

1. JOHDANTO.....	3
2. ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS	3
2.1 Lainsäädännöllinen perusta	3
2.2 Itsemääräämiskyky	4
2.3. Ennakoimalla voidaan vähentää haastavia tilanteita	6
2.4. Kommunikaatiota parantamalla vahvistetaan itsemääräämiskykyä	7
2.5. Osaamista on kehitettävä jatkuvasti	8
3. RAJOITUSTOIMENPITEITÄ KOSKEVIEN SÄÄNNÖSTEN SOVELTAMINEN	9
3.1. Kehitysvammalain soveltaminen.....	9
3.2. Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset	9
4. ASIAKKAAN ITSEMÄÄRÄMISOIKEUDEN RAJOITTAMISEN PERIAATTEET JA EDELLYTYKSET	10
4.1 Rajoitustoimenpiteiden yleiset ja erityiset edellytykset	11
4.2. Asiakkaan valvonta rajoitustoimenpiteiden aikana	12
5. RAJOITUSTOIMENPITEET	13
5.1. Fyysiseen koskemattomuuteen puuttuminen	13
5.2 Erillään pitäminen.....	15
5.3 Terveystuollon toteuttaminen	15
5.4 Rajoittavien välineiden ja asusteiden käyttäminen	16
5.5 Liikkumiseen liittyvät rajoitustoimenpiteet	18
6. RAJOITUSTOIMENPITEIDEN JÄLKISELVITTELY.....	19
6.1. Rajoitustoimenpiteen kirjaaminen (42 O §).....	19
6.2. Rajoitustoimenpiteiden ja haastavien tilanteiden jälkiselvittely (42 o §)	20
6.3. Asiakkaiden kanssa tehtävä jälkiselvittely.....	20
7. RAJOITUSTOIMENPIDETTÄ KOSKEVA SELVITYS, PÄÄTÖS JA TIEDOKSIANTO (42 p §)	20
8. TAHDOSTA RIIPPUMATON ERITYISHUOLTO	22
Liite 1. Asiantuntijatyöryhmän arviointisuunnitelma rajoitustoimenpiteestä	23
Liite 2. Rajoitustoimenpiteistä päättäminen kehitysvammaisten erityishuollossa.....	24

1. JOHDANTO

Kehitysvammalakiin tehtiin muutoksia keväällä 2016. Suomen lainsäädäntö piti saada YK:n vammaissopimuksen edellyttämälle tasolle. Kehitysvammalakiin 10.6.2016 tehtyjen muutosten myötä Suomi oli valmis ratifioimaan YK:n vammaissopimuksen. (<http://verneri.net/selko/wp-content/uploads/2014/12/yk-sopimus.selkokielell.pdf>). Muutoksen tarkoituksena on vahvistaa erityishuollossa olevan henkilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista sekä vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä erityishuollossa.

Peruspalvelukuntayhtymä Kallion kehitysvammahuollon toimintaohje itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoittamisesta tukee kehitysvammaisten asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumista sekä toimii henkilöstön työvälineenä.

Kehitysvammaisten toimintayksiköissä pitää tutkia toimintatapoja ja miettiä, millä toimintakäytännöillä tuemme kehitysvammaisten asiakkaiden itsemääräämisoikeutta. Yksiköissä tulee yhdessä pohtia, mitä hyviä käytäntöjä on olemassa itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja ottaa ne käyttöön päivittäisessä työskentelyssä. Näin ollen toimintayksikön yksittäinen työntekijä pääsee arvioimaan omia toimintatapojaan ja tapaansa olla vuorovaikutuksessa. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa jokaiselle kehitysvammaiselle ihmiselle oikeutta tehdä vapaasti omaan elämään liittyviä valintoja ja päätöksiä sekä toteuttaa niitä. Tällöin jokaisella pitää olla oikeus omiin mielipiteisiin, tahdonilmauksiin, vakaumukseen ja näiden kautta tekoihin. Itsemääräämisoikeus tai sen puute tulee esille tavallisen arjen keskellä pienissä päivittäisissä asioissa. Esimerkiksi ryhmäkodissa saattaa olla ruokailuun, hygieniaan, yksityisyyden suojaan, rahan käyttöön, puhelimiin tai tietokoneisiin liittyviä sääntöjä, joita tulee pohtia itsemääräämisoikeuden kannalta.

Itsemääräämisoikeuden lisääminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kehitysvammaiset ihmiset voivat tehdä mitä haluavat. Kaikkien ihmisten toimintaa rajoittavat säännöt, lait, sopimukset ja toisten ihmisten oikeuksien kunnioittaminen ja koskemattomuus.

Tämä toimintaohje on tarkoitettu Peruspalvelukuntayhtymä Kallion erityisryhmien asumis- ja päiväpalvelujen, erityisryhmien palveluohjauksen sekä soveltuvin osin Peruspalvelukuntayhtymä Kallion käyttämien ostopalvelutuottajien työntekijöiden käyttöön.

2. ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

2.1 Lainsäädännöllinen perusta

Itsemääräämisoikeus tarkoittaa oikeutta määrätä itsestään ja toimistaan. Suomen perustuslain mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa perusteetta asettaa eri asemaan muun muassa terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Perustuslain mukaan jokaisella henkilöllä on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti ilman laissa säädettyä perustetta. Perustuslaissa todetaan myös, että jokaisella on oikeus yksityiselämän suojaan.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) määrittelee, että asiakkaalla on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Lain mukaan asiakasta on kohdeltava niin, ettei hänen ihmisarvoaan loukata ja että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet. Sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Asiakkaan asemaa ja oikeuksia määrittävä laki velvoittaa, että mikäli sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä tai asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta.

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeuksien julistuksessa (1948) sanotaan, että kaikki ihmiset syntyvät ihmisoikeuksiltaan vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Jokaisella yksilöllä on oikeus elämään, vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Julistuksen mukaan ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai rangaista julmasti, epäinhimillisesti tai alentavasti.

Suomi on ratifioinut monen muun oikeuksien julistuksen ohella sopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista. Yleissopimus vahvistaa YK:n jo voimassa olevia ihmisoikeussopimuksia. Sopimuksella vahvistetaan kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kuulumisen myös vammaisille. Sopimuksen 14. artiklassa kerrotaan erityisesti, että vammaisilla on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. He eivät saa joutua laittoman ja mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Vammaisuus ei missään tapauksessa anna oikeutta vapaudenriistoon, mutta mikäli vapautta joudutaan rajoittamaan, sen on tapahduttava lain mukaisesti.

YK:n vammaisten henkilöiden sopimuksen kanssa yhtä aikaa (10.6.2016) tuli voimaan laki kehitysvammaisten erityishuollosta uudistettuna. Kehitysvammalain uusien säännösten tarkoituksena on tukea ja edistää erityishuollossa olevan henkilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista. Jokaisella erityishuollossa olevalla kehitysvammaisella henkilöllä on mahdollisuus täysimääräiseen osallistumiseen yhteiskunnassa. Yhteiskunnallisen osallistumisen kannalta keskeistä on myös henkilön oikeus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa toteuttamiseen ja sisältöön sekä muihin itseä koskeviin asioihin. Tarkoitus on turvata mahdollisimman normaali elämä kehitysvammaisille tarjottuissa asumispalveluyksiköissä. Lain taustalla on ajatus, että mitä normaalimpaa elämää kehitysvammaisille henkilöille tarjottuissa asumispalveluyksiköissä voidaan elää, sitä vähemmän on tarvetta turvautua rajoitustoimenpiteiden käyttöön.

Kehitysvammalain painopiste on siten ennakkolisissa keinoissa, joiden avulla on tarkoitus ennakoida ja ehkäistä haastavia tilanteita sekä vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Ennakolliset toimet, kuten yksilöllinen suunnittelu, tilaratkaisut, henkilöstön perehdytys ja täydennyskoulutus, ovat aina ensisijaisia ennen mahdollisia rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

2.2 Itsemääräämiskyky

Kehitysvammalaissa määritelty itsemääräämiskyky tarkoittaa henkilön kykyä tehdä sosiaali- tai terveydenhuoltoaan koskevia ratkaisuja ja ymmärtää käyttäytymisensä seurauksia. Henkilön itsemääräämiskyky voidaan näin ollen lain mukaisesti todeta alentuneeksi, mikäli hän ei sairaudesta, vammasta tai muusta vastaavasta syystä johtuen kykene tekemään edellä mainittuja ratkaisuja

eikä kykene ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia ja hän tämän vuoksi todennäköisesti vaarantaa terveyttään tai turvallisuuttaan tai muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittaa merkittävästi omaisuutta.

Itsemääräämiskyky on todellisuudessa laissa määriteltyä laajempi käsite ja tarkoittaa kykyä itse vaikuttaa elämäänsä liittyviin asioihin ja päättää niistä. Itsemääräämiskyky liittyy tiiviisti kykyyn tehdä päätöksiä. Päätöksen teossa tarvitaan useita taitoja. Henkilön täytyy ymmärtää asia, josta hän on päättämässä. Hänen tulee tunnistaa, mitä päätösvaihtoehtoja tilanteessa on. Henkilöllä tulee olla kykyä päätellä tai kerätä tietoa siitä, mitä seurauksia päätöksellä on ja mitä etuja ja haittoja siihen liittyy. Päätöksen tärkeyttä henkilön oman elämän kannalta on hyvä osata arvioida ja tarkastella suhteessa omiin arvoihin. Päätöksenteossa tarvitaan myös kykyä tehdä valintoja ja ilmaista oma mielipiteensä muille. Kehitysvammainen henkilö voi tarvita tukea päätösten tekemisessä, sillä hänellä voi kognitiivisen tasonsa vuoksi olla hankala tehdä pitkälle meneviä päätelmiä tai ymmärtää syy–seuraussuhteita.

Itsemääräämiskyky voi vaihdella asian, tilanteen ja henkilön tilan mukaan. Henkilö voi esimerkiksi kyetä tekemään päätöksiä liittyen vapaa-ajan viettoon tai ihmissuhteisiin, mutta ei pysty tekemään omaa terveydentilaansa koskevia päätöksiä. Itsemääräämiskyvyn käsite ei näin ollen ole yksiselitteinen. Huomattavaa on myös, että jos henkilö pystyy tuetun päätöksenteon avulla käyttämään itsemääräämisoikeuttaan, ei hänen itsemääräämiskykyään saa pitää alentuneena. Lähi-ihmisten tai työntekijöiden silmissä ”huonoksi” arvioitujen päätösten tekeminen ei myöskään ole syy pitää henkilöä kyvyttömänä määräämään asioistaan. Henkilön itsemääräämisoikeutta voidaan rajoittaa vain, jos henkilön päätökset todennäköisesti vaarantavat henkilön itsensä tai muiden terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittavat merkittävästi omaisuutta ja henkilön itsemääräämiskyky on todettu alentuneeksi.

Henkilön itsemääräämiskykyä tulee arvioida, jos on syytä epäillä, että se on pysyvästi, pitkäaikaisesti tai toistuvasti alentunut. Itsemääräämiskyvyn arviointia ei nykyisessä lainsäädännössä ole määritelty tarkemmin. Itsemääräämiskyvyn arvion tavoitteena on saada tietoa henkilön kyvystä ymmärtää syy- seuraussuhteita, käyttää harkintakykyään ja kykyä säädellä omaa käyttäytymistään. Arvion voi tehdä psykologi moniammatillisen tiimin avulla. Oleellista on henkilön arjesta saatava tieto ja esimerkiksi henkilön kanssa päivittäin työskentelevien ihmisten näkemys tämän kyvystä tehdä päätöksiä. Lisäksi henkilön omaa mielipidettä itsemääräämiskyvystään tulee mahdollisuuksien mukaan kuulla. Pohjana arviolle toimivat myös henkilölle aiemmin tehdyt psykologiset tai neuropsykologiset tutkimukset. Joissain tapauksissa voi olla perusteltua tehdä uusi psykologinen tutkimus itsemääräämiskyvyn arvion pohjaksi. Myös lääkärin arvio voi olla tarpeen, jos epäillään jonkin sairauden vaikuttavan itsemääräämiskykyyn. Tapauskohtaisesti voidaan tarvita myös muiden ammattiryhmien arvioita täydentämään kokonaisarviota, esimerkiksi jos tarvitaan lisää tietoa henkilön kyvystä kommunikoida.

Asiakkaan itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämistä tulee kunnioittaa:

- asiakkaalle puhuttaessa
- asumisjärjestelyissä ja –tavoissa
- perustoiminnoissa sekä esimerkiksi heräämis- ja nukkumaanmenoajoissa
- asiakkaalle tärkeiden tapojen ja tottumusten suhteen, esimerkiksi pukeutumisessa, saunomisessa, huonejärjestyksen toteuttamisessa
- asiakkaalle tärkeiden vakaumusten suhteen

Asiakkaan osallisuutta oman elämänsä suunnitteluun ja toteuttamiseen tulee tukea kaikissa tilanteissa. Asiakas osallistuu palvelutarpeensa arviointiin. Asiakasta rohkaistaan ja aktivoidaan hänen voimavarojensa käyttöön, niiden harjaannuttamiseen sekä osallistumaan arjen askareisiin. Asiakasta kuullaan kaikissa arkisissa hetkissä, ohjauksen, hoidon ja huolenpidon tilanteissa. Asiakkaan toiveisiin reagoidaan hänen hyvinvointiaan turvaten. Asiakasta aktivoidaan osallistumaan hänelle tärkeisiin tapahtumiin ja tilaisuuksiin.

Asiakkaan tahtoa tulee kunnioittaa, mutta mikäli hän ei pysty tahtoaan ilmaisemaan, hoitotahto selvitetään hänen lähimpien omaisten ja muutoin läheisten henkilöiden kanssa. Lääketieteelliset hoitopäätökset tekee lääkäri. Asiakkaan tahtoa selvitetessä on huomioitava puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointikeinot. Mikäli henkilön puolesta joudutaan alentuneeksi todetun itsemääräämiskyvyn vuoksi tekemään päätöksiä, tulee aina toimia henkilön oletetun edun mukaisesti ja niin, että päätöksestä aiheutuu mahdollisimman vähän rasitetta henkilön vapaudelle ja perusoikeuksien toteutumiselle. Henkilön mielipidettä tulee kuulla ja siihen tulee suhtautua kunnioittavasti silloinkin, kun joudutaan toimimaan mielipiteen vastaisesti. Mikäli henkilö ei pysty ilmaisemaan mielipidettään päätettävästä asiasta, tulee päätöksiä hänen puolestaan tehtäessä ottaa huomioon henkilön tiedossa olevat mieltymykset.

Asiakasta loukkaavaa kohtelua ei sallita missään tilanteessa. Jokaisella on ilmoitusvelvollisuus esimiehelle tai palvelupäällikölle tai muulle vammaispalvelujen viranhaltijalle, jos kuulee loukkaavaa puhetta tai näkee kovakouraista tai muutoin loukkaavaa käytöstä tai lainvastaisia rajoitustoimenpiteitä. Lainvastaisina rajoitustoimenpiteinä pidetään myös erityishuoltolain sallimia rajoitustoimenpiteitä, mikäli niitä käytetään vastoin tarkoitusta ja lakia, niiden toteuttamisessa ei huomioida tarkoituksenmukaisuutta tai toteuttamisessa, kirjaamisessa ja jälkiselvittelyssä ei toimita lain mukaisesti.

2.3. Ennakoimalla voidaan vähentää haastavia tilanteita

Haastavalle käyttäytymiselle on aina jokin syy tai tarkoitus. Tämän syyn selvittäminen on tärkeää, sillä siihen pureutumalla voidaan mahdollisesti ehkäistä haastava käytös ennalta. Ennakointi on usein tehokkain keino puuttua haastavaan käytökseen. Ennaltaehkäisevät keinot voivat liittyä mm. ympäristön muokkaamiseen kehitysvammaisen henkilön tarpeisiin sopivaksi tai hänen omiin toimintamalleihinsa vaikuttamiseen. Työntekijöiden käyttäytyminen (vireystila, läsnäolo, sanavalinnat ja tapa olla vuorovaikutuksessa) on olennaista haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyssä.

Haastavan käyttäytymisen syyn selvittämisessä on usein hyödyllistä tehdä moniammatillista yhteistyötä. Tilanteen mukaan arvioidaan, mistä ammattiryhmistä moniammatillinen työryhmä koostuu. Käytettävissä ovat esim. lääkäri, psykologi, vammaispalvelun sosiaalityöntekijä, kehitysvammahuollon palveluohjaajat sekä asumisen ja työ- ja päivätoiminnan henkilökunta. Lisäksi yhteistyö kehitysvammaisen ihmisen lähiverkoston, esim. omaisten kanssa on tärkeää. Tarpeen mukaan voidaan konsultoida myös ulkopuolisia tahoja.

Asiakkaan palvelusuunnitelmaan on kirjattava itsemääräämisoikeutta tukevat toimenpiteet jokaisen asiakkaan kohdalla yksilöllisesti. Suunnitelmaa laadittaessa täytyy pohtia vaihtoehtoisia keinoja, joilla haastavia tilanteita voidaan vähentää ja ehkäistä. Asiakkaan haastavan käyttäytymisen ymmärtämiseksi tulee tarkastella yhteisön toimintatapoja ja analysoida haastavien tilanteiden syy-seuraussuhteita sekä analysoida onnistuneita tilanteita. Mahdollisia syitä haastavien tilanteiden taustalla on paljon ja usein ne liittyvät stressiin.

Asiakkaan hoito- ja palvelusuunnitelmaan tulee kirjata

- toimenpiteet henkilön itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi ja edistämiseksi sekä itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi
- kohtuulliset mukautukset henkilön täysimääräisen osallistumisen ja osallisuuden turvaamiseksi
- henkilön käyttämät kommunikaatiomenetelmät
- keinot, joilla henkilön erityishuolto toteutetaan ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä
- rajoitustoimenpiteet, joita henkilön erityishuollossa arvioidaan jouduttavan käyttämään

2.4. Kommunikaatiota parantamalla vahvistetaan itsemääräämiskykyä

Toimivan vuorovaikutuksen perustana on, että ihmiset ovat tilanteessa aidosti läsnä toisilleen ja kiinnostuneita kommunikaatiokumppaninsa kuulemisesta. Vuorovaikutuksessa olevan henkilön taidot ja mukautumiskyky vaikuttavat ratkaisevasti vuorovaikutuksen onnistumiseen ja siihen, millaiset mahdollisuudet puhevammaisella henkilöllä on osallistua yhteiseen tilanteeseen ja keskusteluun.

Olemme kaikki vuorovaikutuksessa omalla tavallamme. Kun henkilön keinot ilmaista itseään ja mahdollisuudet ottaa osaa keskusteluun ovat vähäisemmät, tarvitaan osaavalta vuorovaikutuskumppanilta taitoja tulla kommunikoinnissa kumppaniaan vastaan. Ihminen voi hyvin, kun hän uskoo ja kokee, että voi itse omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, mitä itselle tapahtuu. Ongelmana voi olla, ettei puhevammaisen henkilö kykene ilmaisemaan itseään niin, että muut ymmärtäisivät häntä. Hän ei itse ymmärrä muita tai hän ei ymmärrä, mitä ympärillä tapahtuu ja miksi.

Mitä vaikeampaa henkilön on ilmaista itseään, sitä enemmän kohtaaminen ja kuuleminen edellyttävät kommunikaatiokumppanilta herkkyyttä, kykyä heittäytyä ja antaa mennä sekä hyvää itsetuntemusta ja luottamusta. Näitä taitoja voi opetella. Vielä keskeisempää on se, että osaava kumppani aidosti haluaa kohdata puhevammaisen kumppaninsa. Arvostava asenne ja kumppanin kommunikaatiokeinojen käyttö omassa ilmaisussa tukee puhevammaista kumppania käyttämään hänelle parhaiten soveltuvia vuorovaikutus- ja kommunikaatiokeinoja. Asenteella on ratkaiseva merkitys. Vuorovaikutuksen kokemukset ja kommunikoinnin perusta rakentuvat arjen vuorovaikutustilanteissa vahvistaen vuorovaikutuksessa tarvittavia perustaitoja, mm. kontaktia, läsnäoloa ja vuorottelua.

Sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutuksen perusvalmiuksien harjoittelu (kontaktien hakeminen, tarkkaavuuden jakaminen, vuorottelu, yhteinen leikki, katseen, ilmeiden, eleiden, kehonkielen ja fyysisen kontaktin käyttäminen ja ymmärtäminen jne.) lisäävät puhevammaisten ihmisten aloitteellisuutta ja halua olla vuorovaikutuksessa ja he myös alkavat ilmaista itseään aiempaa monipuolisemmin. Oleellista näille toimintatavoille on se, että osaava henkilökunta oppii tunnistamaan puhevammaisen henkilön erilaiset tavat viestiä.

Vuorovaikutuksen ja kommunikaation onnistumiseen ei ole olemassa yhtä kaikille sopivaa ratkaisua. Ratkaisevaa on kyky aidosti ymmärtää toisen ihmisen näkökulma ja tukea häntä oman näköisen ratkaisun löytämiseen. Vuorovaikutuksen ja itsemääräämisen vahvistamisen keinoja on saatavilla ja niitä voi opetella.

Näitä ovat esimerkiksi:

- Valintatilanteiden mahdollistaminen
- Oiva-vuorovaikutusmalli
- Kuvakommunikaatio
- Tukiviittomat

Puhevammaisen henkilön kanssa toimivan on syytä pohtia myös omaa toimintaansa ja sitä, miten mahdollistaa kehitysvammaisen henkilön osallisuuden erilaisissa päätöksentekotilanteissa. Tilanteita ja kommunikointitapaa on syytä muuttaa, mikäli henkilö jää toistuvasti tilanteiden ulkopuolelle ja passiiviseksi tarkkailijaksi joko siitä syystä, että hän ei ymmärrä tilannetta tai toiset eivät ymmärrä tai ole kiinnostuneita hänen mielipiteistään. Erityisesti suurempia päätöksiä vaativissa tilanteissa puhevammaisen ihmisen lähiympäristön on hyvä kokoontua rauhassa miettimään päätettävää asiaa ja sopimaan, miten varmistetaan, että henkilön todellinen mielipide tulee kuulluksi.

2.5. Osaamista on kehitettävä jatkuvasti

Työyhteisöissä on keskusteltava lain vaatimista muutoksista liittyen työyhteisön toimintatapoihin. Toimintaa ohjaavat periaatteet, tavoitteet ja toimintatavat on päivitettävä ja kirjattava. Ennalta ehkäisevät strategiat ovat ensisijaisia. Periaatteina rajoitustoimenpiteille tulee olla oikeudenmukaisuus, selkeys, turvallisuus, ammatillisuus ja hoidollisuus. Rajoitustilanteissakin tulee huomioida työn asettamat eettiset ja ammatilliset vaatimukset (asenne, valta ja voimankäyttö).

Työnantajan vastuulla on työntekijöiden riittävä perehdytys, täydennyskoulutus ja ohjeistus työmenetelmistä ja –tavoista, joiden avulla tuetaan ja vahvistetaan asiakkaan itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta sekä vältetään rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Työyhteisöissä tulee keskustella rajoitustoimenpiteiden käytön perusteluista ja vaikuttavuudesta. Rajoitustoimenpiteiden käytölle on etsittävä vaihtoehtoja. Kaikkien asiakkaiden asiakas- ja palvelusuunnitelmat on päivitettävä siten, että niissä näkyvät keinot itsenäisen selviytymisen tukemiseksi. Itsemääräämisoikeuden tukeminen ja näkyminen asiakkaan arjessa sekä arjen valintatilanteiden esiin nostaminen ovat tärkeitä. Työntekijän on saatava perehdytystä kirjaamiseen ja pidettävä jatkuvasti yllä osaamistaan.

Työntekijöiden ohjauksellista näkökulmaa pitää kehittää. Asiakkaat tulee ottaa mahdollisimman paljon mukaan arjen askareisiin. Asioita ei tehdä puolesta vaan yhdessä heidän kanssaan. Samalla lisätään asiakkaan osallisuutta. Vuorovaikutus- ja kommunikaatiotaitojen kehittäminen ja osaamisen parantaminen on asiakastyössä välttämätöntä. Aidon läsnäolon ja kunnioittavan ja vastavuoroisen kohtaamisen tulee toteutua arjessa. Yksikön henkilökunnan tulee kyetä suuntaamaan asiakkaiden energia mielekkääseen tekemiseen ja liikunnalliseen toimintaan kuten ulkoiluun, luonnossa liikkumiseen ja muihin mielekkäisiin harrastuksiin.

Yhteistyötä ja luottamusta voidaan vahvistaa sillä, miten kohdataan asiakas, omainen tai työkaveri. Kohtaamisen on oltava toista arvostavaa ja kunnioittavaa. Ammatillisuus, arvot ja eettinen toiminta tulevat punnituksi erityisesti haastavissa tilanteissa. Henkilökunnan tulee osata etsiä uusia, toimivia keinoja asiakkaan ja heidän läheistensä mielipiteen esiin saamiseksi.

Tilat tulee suunnitella niin, että ne eivät estä asiakkaiden vapaata liikkumista. Turvallisuusnäkökohdat tulee myös huomioida. Suunnittelussa on huomioitava asumisen ja asiakkaiden tarpeet, ympäristön turvallisuus, kalusteet, tilajärjestelyt ja esteettömyys.

3. RAJOITUSTOIMENPITEITÄ KOSKEVIEN SÄÄNNÖSTEN SOVELTAMINEN

3.1. Kehitysvammalain soveltaminen

Kehitysvammalain muuttamisesta annetussa laissa (381/2016) olevia rajoitustoimenpiteitä koskevia säännöksiä sovelletaan sekä vapaaehtoisessa että tahdosta riippumattomassa erityishuollossa. Poistumisen estäminen on vapaaehtoinen erityishuollossa ainoastaan lyhytkestoisesti. Pitkäkestoinen poistumisen estäminen on mahdollista vain, kun henkilö on määrätty tahdostaan riippumatta laitoshoitoon. Kaikkia rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää laitospalveluissa ja ympärivuorokautisessa asumisessa.

Sosiaalihuollon toimintayksikössä järjestettävässä työ- ja päivätoiminnassa, jossa on riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä, voidaan päättää kiinnipitämisestä, aineiden ja esineiden haltuunotosta, henkilötarkastuksesta ja rajoittavien välineiden ja asusteiden käytöstä päivittäisissä toiminnoissa ja käyttää näitä rajoitustoimenpiteitä. Työ- ja päivätoiminnassa voidaan rajoittaa myös kotona asuvia kehitysvammaisia. Rajoitustoimenpiteet tulee käsitellä asiakkaan omaisten kanssa.

Lisäksi työ- ja päivätoiminnoissa voidaan käyttää rajoitustoimenpiteitä, jotka koskevat rajoittavien välineiden tai asusteiden säännönmukaista ja pitkäkestoista käyttöä päivittäisissä toiminnoissa, valvottua liikkumista ja poistumisen estämistä pitkäkestoisesti, jos asiasta on päätetty laitoksessa tai ympärivuorokautisessa asumisessa. Yksikössä tulee olla käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus.

3.2. Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset

Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää ainoastaan, kun erityishuollossa oleva henkilö ei kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia ja rajoitusten käyttäminen on välttämätöntä hänen oman tai muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi tai merkittävän omaisuusvahingon estämiseksi ja muut, lievemmat keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia taikka riittäviä. Kaikkien näiden edellytysten on oltava yhtä aikaa voimassa. Sen lisäksi kunkin yksittäisen rajoitustoimenpiteen osalta on arvioitava, ovatko perusteet toimenpiteen käytölle olemassa juuri siinä tilanteessa.

Pääsääntönä erityishuollon toteuttamisessa on toimiminen yhteisymmärryksessä erityishuollossa olevan henkilön kanssa. Rajoitustoimenpiteillä puututaan vammaisten ihmisten perusoikeuksiin ja sen vuoksi ne tulee ymmärtää viimesijaisiksi ja poikkeuksellisiksi toimenpiteiksi. Niiden käytön tarkoituksena on suojata henkilöä itseään tai toista henkilöä rajoitustoimenpidettä suuremmalta perusoikeuksiin kohdistuvalta uhkalta. Toimenpiteistä on valittava vähiten perusoikeuksiin kajoava keino ja se on lopetettava heti, kun toimenpide ei enää ole välttämätön. Rajoitustoimenpidettä ei saa käyttää muussa tarkoituksessa kuin henkilön itsensä tai toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi, ei esimerkiksi rangaistuksena eikä henkilöstön riittämättömyyden vuoksi.

Rajoitustoimenpiteen on oltava oikeassa suhteessa sillä tavoiteltuun päämäärään nähden. Esimies vastaa yhdessä vastuutyöntekijän kanssa siitä, että päätökset rajoitustoimenpiteiden käytöstä ovat voimassa sekä asiantuntijoiden arviot on pyydetty ja huomioitu päätöksenteossa.

Rajoitustoimenpiteet lyhytaikaishoidossa

Rajoitustoimenpideohjeet koskevat myös lyhytaikaishoidossa olevia asiakkaita. Myös heidän palvelu/asiakassuunnitelmaan tulee kirjata itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi suunnitelma, jossa mietitään moniammatillisesti keinoja, miten asiakkaan erityishuoltoa toteutetaan ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä ja pohditaan keinoja, joilla haastavia tilanteita voidaan vähentää tai ehkäistä. Suunnitelma ja rajoitustoimenpiteiden tarpeen arvio tehdään moniammatillisessa työryhmässä kuten pitkäaikaisesti asuvilla henkilöillä.

Rajoitustoimenpiteet alaikäisillä asiakkailla

Alaikäisten asiakkaiden kohdalla on pohdittava, milloin rajojen asettaminen kuuluu normaaliin kasvatustyöhön ja milloin kyseessä on rajoitustoimenpide. Näiden kahden asian erottaminen ei aina ole yksinkertaista. Tarkasteltaessa rajojen asettamista ja muita kasvatukseen keinoja, tulee vertailukohtana pitää muita samanikäisiä lapsia eikä siis niinkään lapsen kehitystasoa. Esimerkiksi kun kyseessä on pieni lapsi, jolla ikänsä puolesta käytetään vuoteena pinnasängyä, ei pinnasängyn käyttö ole rajoitustoimenpide.

Jos rajoitustoimenpiteitä joudutaan alaikäisen kohdalla käyttämään, tulee niiden yksilöllisiä vaikutuksia arvioida tarkkaan. Rajoitustoimenpiteitä ei saa käyttää kasvatukseen eikä rangaistuskeinoina. Jos rajoitustoimenpiteitä joudutaan käyttämään, tulee mahdollisuuksien mukaan käyttää sellaisia rajoitustoimenpiteitä ja toteuttamistapaa, joilla yksilöllisen arvion pohjalta on vähiten haitallisia vaikutuksia asiakkaaseen. Vaikutuksia asiakkaaseen tulee arvioida niin asiakkaan kehitystason kuin muidenkin yksilöllisten ominaisuuksien osalta. Mikäli alaikäisen kohdalla joudutaan käyttämään lyhytaikaista erillään pitämistä rajoittamistoimenpiteenä, tulee ammattihenkilön lain mukaisesti olla hänen kanssaan samassa tilassa rajoituksen ajan. Alaikäisten asiakkaiden kohdalla on kuultava omaista hoitoa suunniteltaessa ja päätettäessä rajoitustoimenpiteiden käytöstä.

4. ASIAKKAAN ITSEMÄÄRÄMISOIKEUDEN RAJOITTAMISEN PERIAATTEET JA EDELLYTYKSET

Asiakkaan itsemääräämisoikeuden rajoittamista arvioidaan aina tarkasti ja vältetään perusteettomia rajoitteita. Asiakkaan elämää rajoittavia toimenpiteitä käytetään vain ja ainoastaan turvallisuussyistä ja niiden tulee perustua aina lakiin. Turvallisuussyyt ja haastava käyttäytyminen tulee erottaa selkeästi vaikeista tai hankalista tilanteista ja käyttäytymisestä. Kehitysvammalaissa on määritelty tarkoin rajoitustoimenpiteiden edellytykset, joita tulee noudattaa. Rajoitustoimenpiteiden käytössä tulee käyttää suurta harkintaa sekä niitä tulee aktiivisesti ennaltaehkäistä asiakasta tukevilla toimintakäytännöillä. Rajoitustoimenpiteet ovat aina viimesijaisia ja niiden käytöstä tulee luopua heti, kun se on mahdollista. Rajoitustoimenpiteiden käytön hyödyllisyyttä tulee muutoinkin arvioida.

Rajoitustoimenpidepäätöksiä tehtäessä työyhteisön käytössä on oltava riittävä moniammatillinen lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus. Peruspalvelukuntayhtymä Kalliossa moniammatilliseen työryhmään kuuluvat virkasuhteissa olevat lääkäri, psykologi, sosiaalityöntekijä,

palvelupäällikkö sekä asiakasrajapinnassa työskentelevä palveluesimies. Tämä asiantuntijatyöryhmä arvioi, että laissa säädetyt yleiset edellytykset ja kutakin rajoitustoimenpidettä koskevat erityiset edellytykset täyttyvät. Työryhmä kokoontuu säännöllisesti. Työryhmä käy myös vuoropuhelua henkilöstön kanssa haastaen pohtimaan vaihtoehtoisia toimintatapoja rajoittamisen sijaan. Ostopalvelujen palvelutuottajat ovat velvollisia järjestämään moniammatillisen asiantuntijatyöryhmän omien palveluyksiköiden käyttöön. Peruspalvelukuntayhtymä Kallion virkasuhteinen sosiaalityöntekijä tekee päätökset ostopalveluiden osalta.

Hoito- ja palvelusuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kuuden kuukauden välein, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Rajoitustoimenpiteitä tulee arvioida mahdollisimman lyhyellä aikavälillä. Asiakkaan itsemääräämisen tukemiseksi on yksikössä oltava riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä. Henkilökunta ja sijaiset tulee perehdyttää ja ohjeistaa menetelmiin ja keinoihin, joiden avulla tuetaan ja edistetään kehitysvammaisen henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Henkilöstö on velvollinen edistämään rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista.

4.1 Rajoitustoimenpiteiden yleiset ja erityiset edellytykset

Erytishuollossa voidaan käyttää rajoitustoimenpiteitä ainoastaan silloin, kun laissa säädetyt rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevat yleiset edellytykset ja kutakin rajoitustoimenpidettä koskevat erityiset edellytykset täyttyvät.

Erytishuollossa voidaan käyttää rajoitustoimenpiteitä ainoastaan silloin, kun seuraavat kolme ehtoa täyttyvät:

1. Erytishuollossa oleva henkilö ei kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia
2. Rajoitustoimenpiteen käyttäminen on välttämätöntä hänen terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi
3. Muut lievemmat keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä

- Rajoitustoimenpiteen on oltava henkilön hoidon ja huolenpidon kannalta perusteltu, tarkoitukseen sopiva ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärän nähden.
- Jos henkilöön kohdistuu useampia rajoitustoimenpiteitä samanaikaisesti tai peräkkäin, niiden yhteisvaikutukseen on kiinnitettävä erityistä huomioita.
- Rajoitustoimenpide on toteutettava henkilön ihmisarvoa kunnioittaen, mahdollisimman turvallisesti ja hänen perustarpeistaan huolehtien.
- Rajoitustoimenpiteen käyttö on lopetettava heti, kun se ei ole enää välttämätöntä tai jos se vaarantaa henkilön terveyden ja turvallisuuden.

Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vapaaehtoisessa erytishuollossa tehostetussa palveluasumisessa. Tehostettu palveluasuminen tarkoittaa, että henkilöstöä on läsnä ympärivuorokauden. Toimintayksiköllä on oltava käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista varten.

Palveluasumisen yksiköissä, joissa ei ole ympärivuorokautista hoitoa ja ohjausta, rajoitustoimenpiteitä ei saa käyttää kehitysvammalain perusteella.

Päivä- ja työtoiminnassa rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää rajoitetusti. Osa käytettävistä rajoitustoimenpiteistä edellyttää, että niistä on olemassa voimassaoleva päätös tehostetun palveluasumisyksikön toimesta.

Tehostetussa palveluasumisessa voidaan käyttää laissa säädettyjen yleisten ja erityisten edellytysten täytyessä seuraavia rajoitustoimenpiteitä:

- kiinnipitäminen 42 f §
- aineiden ja esineiden haltuunotto 42 g §
- henkilöntarkastus 42 h §
- lyhytaikainen erillään pitäminen 42 i §
- välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta 42 j §
- rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa 42 k §
- rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa 42 l §
- valvottu liikkuminen 42 m §
- poistumisen estäminen 42 n §

Päivä- ja työtoiminnassa voidaan käyttää laissa säädettyjen yleisten ja erityisten edellytysten täytyessä seuraavia rajoitustoimenpiteitä:

- kiinnipitäminen 42 f §
- aineiden ja esineiden haltuunotto 42 g §
- henkilöntarkastus 42 h §
- rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa 42 k §

Rajoittavan välineen tai asusteiden käyttöä päivittäisissä toiminnoissa ja valvottua liikkumista voidaan toteuttaa tehostetun palveluasumisen päätöksen mukaisesti.

4.2. Asiakkaan valvonta rajoitustoimenpiteiden aikana

Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä tulee asiakkaan tilaa seurata ja arvioida hänen terveytensä ja turvallisuutensa edellyttämällä tavalla. Valvonta voi tapahtua siten, että ammattihenkilö on samassa huoneessa kuin asiakas tai huoneen välittömässä läheisyydessä. Asiakkaan tulee kaikissa tilanteissa rajoitustoimenpiteen aikana kyetä olemaan yhteydessä ammattihenkilöön. Rajoitustoimenpiteen aikana tulee seurata asiakkaan psyykkistä ja yleisvointia. Asiakkaan turvallisuudesta, ravitsemustilasta, nesteytyksestä, lääkityksestä, sopivasta vaatetuksesta sekä tarpeilla käymisestä tulee huolehtia.

Asiakkaan yksityisyyden suoja tulee varmistaa myös rajoitustoimenpiteen aikana. Ammattihenkilön tulee seurata, onko asiakkaalla ahdistuneisuutta, pelkoja, itsetuhoisuutta, aggressiivisuutta, harhoja tms. Valvonnan aikana tehdyt havainnot asiakkaan voinnista tulee kirjata esim. 15 minuutin välein käytössä olevaan asiakastietojärjestelmään tai muuten sovitulla tavalla.

- Kiinnipitämisessä, aineiden ja esineiden haltuunotossa ja henkilötarkastuksessa valvonta on jatkuva
- Lyhytaikaisessa erillään pitämisessä valvonnan tulee olla jatkuvaa. Se voi tapahtua siten, että ammattihenkilö on asiakkaan kanssa samassa tilassa tai tilan välittömässä läheisyydessä ja että erillään pidettävällä ja ammattihenkilöllä on mahdollisuus saada yhteys toisiinsa. Turvahuonetta käytettäessä yhteyden saamisen tulee olla mahdollista. Alaikäisen lyhytaikaisen erillään pidon aikana ammattihenkilön tulee olla alaikäisen kanssa samassa tilassa.
- Välttämättömässä terveydenhuollossa vastustuksesta riippumatta ja sen toteuttamisessa tarvittavassa kiinnipitämisessä ja rajoittavan välineen käytössä ammattihenkilön on oltava aina paikalla valvomassa.
- Käytettäessä rajoittavaa välinettä tai asustetta päivittäisissä toiminnoissa valvonasta ja sen kirjaamisesta kirjataan palvelusuunnitelmaan.
- Rajoittavaa välinettä tai asustetta vakavissa vaaratilanteissa käytettäessä asiakkaan tilaa on seurattava hänen terveytensä ja turvallisuutensa edellyttämällä tavalla. Asiakaskohtainen ohje valvonasta ja kirjaamisesta kirjataan hoito- ja palvelusuunnitelmaan, johon tulee kirjata myös, kuinka pitkään rajoittavaa välinettä tai asustetta voi kerrallaan enintään käyttää.
- Sitomista Peruspalvelukuntayhtymä Kallion kehitysvammahuollossa ei käytetä.
- Päiväaikaisen valvotun liikkumisen valvonasta tulee sopia asiakaskohtaisesti.
- Yöaikaista valvottua liikkumista käytettäessä ammattihenkilön tulee olla jatkuvasti asiakkaan välittömässä läheisyydessä siten, että yhteydenaanti on mahdollista. Asiakkaalla tulee olla mahdollisuus poistua huoneestaan saatettuna.
- Lyhytaikaisessa poistumisen estämisessä valvonta on jatkuva.
- Tahdosta riippumattomassa erityishuollossa käytettävässä pitkäkestoisessa poistumisen estämisessä on erikseen asiakaskohtaisesti sovittava päivittäin seurattavat asiat, kuten mieliala, psyykkiset oireet, itsetuhoisuus, vaatimus päästä ulos yms. Lisäksi tulee sopia ulkoilusta, mahdollisen vierihoidajan käytöstä, valvonnan tiheydestä yms. Huolellinen kirjaaminen ja seuranta ovat välttämättömiä rajoitustoimenpiteen voimakkaan rajoittavan vaikutuksen vuoksi ja tuo luotettavaa tietoa pohdittaessa mahdollista rajoitustoimenpiteen jatkopäätöstä.

5. RAJOITUSTOIMENPITEET

5.1. Fyysiseen koskemattomuuteen puuttuminen

Kiinnipitäminen 42 f §

- henkilöstä voidaan pitää kiinni lyhytaikaisesti rauhoittamistarkoituksessa
- kiinnipitäminen voi sisältää henkilön siirtämisen toimintayksikön tiloissa
- kiinnipitäminen on toteutettava hyväksyttävää hoidollista menetelmää käyttäen

Ratkaisun tekee toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö. Kiinnipidosta ei tehdä kirjallista päätöstä, mutta se kirjataan asiakastietojärjestelmään.

Aineiden ja esineiden haltuunotto 42 g §

- Henkilöltä voidaan ottaa toimintayksikön haltuun aineet ja esineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan vakavasti terveyttä tai turvallisuutta taikka merkittävästi vahingoittamaan omaisuutta ja joita todennäköisesti käytettäisiin tähän tarkoitukseen.
- Em. esineet voivat olla esimerkiksi terävät esineet, aseet.
- Ratkaisun tekee toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö – ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.
- Haltuunotettu omaisuus on palautettava henkilölle viimeistään toimintayksikössä annetun erityishuollon päätyttyä, jollei sen luovuttamisesta tai hävittämisestä muussa laissa toisin säädetä.
- Huom. kännykän, tabletin, tietokoneen pois ottaminen on yhteydenpidon rajoittamista, jota ei voi tämän lain nojalla tehdä.

Yksikön palveluesimies tekee haltuunotosta kirjallisen valituskelpoisen päätöksen, jollei aineita tai esineitä palauteta erityishuollossa olevalle henkilölle 1 vrk:n kuluessa haltuunotosta.

Henkilöntarkastus (42 h §)

- Henkilölle voidaan tehdä henkilöntarkastus, jos on perusteltua syytä epäillä, että henkilöllä on vaatteissaan tai muutoin yllään tai mukanaan olevissa tavaroissa vaarallisia aineita tai esineitä.
- Edellytyksenä on lisäksi, että erityishuollossa oleva tai muu henkilö todennäköisesti käyttäisi aineita tai esineitä vaarantamaan vakavasti terveyttä tai turvallisuutta taikka merkittävästi vahingoittamaan omaisuutta.
- Henkilöntarkastus on tehtävä toisen sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön läsnä ollessa, jollei erityisestä syystä muusta johdu.
- Tarkastuksen tekijän ja tarkastuksessa läsnä olevan on oltava pääsääntöisesti tarkastuksen kohteena olevan kanssa samaa sukupuolta.
- Poikkeuksena, jos tarkastuksen tekijä ja läsnä oleva ovat terveydenhuollon ammattihenkilöitä tai muutoin toimenpiteen suorittaminen on välttämätöntä toisen henkilön terveyden ja turvallisuuden varmistamiseksi.

Henkilöntarkastusta koskevan ratkaisun tekee toimintayksikön vastaava johtaja, PPKY Kalliossa yksikön palveluesimies. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.

Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun voi tehdä toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta toimintayksikön vastaavalle esimiehelle (palveluesimies). Viipymättä tarkoittaa tilanteen jälkeistä ilmoitusta virka-aikana tai välittömästi seuraavan virka-ajan alkaessa.

5.2 Erillään pitäminen

Lyhytaikainen erillään pitäminen (42 i §)

Henkilö voidaan viedä lyhytaikaisesti, enintään kahdeksi tunniksi, erilleen muista henkilöistä rauhoittamistarkoituksessa (huoneen oven voi tarvittaessa lukita). Sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön on valvottava henkilöä koko erillään pitämisen ajan samassa tilassa tai sen välittömässä läheisyydessä. Henkilökunnalla ja erillään pidettävällä henkilöllä on oltava mahdollisuus saada yhteys toisiinsa.

Jos alaikäisen erillään pitäminen on ehdottoman välttämätöntä, hänen hyvinvoinnista ja turvallisuudesta on pidettävä huolta. Tämä tarkoittaa, että sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön on oltava fyysisesti samassa tilassa koko erillään pitämisen ajan.

Ratkaisun tekee toimintayksikön vastaava johtaja, PPKY Kalliossa yksikön palveluesimies. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.

Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun voi tehdä toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta toimintayksikön vastaavalle esimiehelle, palveluesimiehelle. Viipymättä tarkoittaa tilanteen jälkeistä ilmoitusta virka-aikana tai välittömästi seuraavan virka-ajan alkaessa.

5.3 Terveysthuollon toteuttaminen

Välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta (42 j §)

Eriyishuollossa olevaa henkilöä on hoidettava terveydenhuoltoa annettaessa ensisijaisesti yhteisymmärryksessä hänen kanssaan potilaslain 6-9 §:ssä säädetyllä tavalla. Hoidostaan päättämään kykenemättömälle henkilölle voidaan antaa lääketieteellisesti välttämättömän terveydenhuolto vastustuksesta riippumatta, jos hoitamatta jättäminen uhkasi vaarantaa vakavasti henkilön terveyden. Hoito- ja tutkimustoimenpiteitä suoritettaessa henkilöstä voidaan pitää lyhytaikaisesti kiinni tai hänen liikkumistaan voidaan rajoittaa rajoittavan välineen avulla lyhytaikaisesti, kuitenkin enintään tunnin ajan. Rajoittavien välineiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain (629/2010) mukaiset vaatimukset.

Henkilön tilaa on seurattava ja arvioitava jatkuvasti hänen terveytensä ja turvallisuutensa edellyttämällä tavalla. Rajoitustoimenpiteen voi toteuttaa henkilöä hoitava lääkäri tai lääkärin ohjeiden mukaan toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva terveydenhuollon ammattihenkilö. Ratkaisun rajoitustoimenpiteestä tekee virkasuhteessa oleva lääkäri, jonka on pyydettävä ja otettava huomioon toimintayksikön käyttämien asiantuntijoiden (lääkäri, psykologi, sosiaalityöntekijä) arviot rajoitustoimenpiteestä. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.

Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun rajoitustoimenpiteestä voi tehdä henkilöä hoitava lääkäri tai toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on välittömästi ilmoitettava asiasta henkilöä hoitavalle lääkärille. Ammattihenkilö varmistaa, että lääkäri saa tiedon heti virka-ajan alkaessa. Pääsääntöisesti ratkaisun tai päätöksen välttämättömän terveydenhuollon antamisesta vastustuksesta riippumatta tekee virkasuhteessa oleva lääkäri, joka pyytää ja ottaa huomioon moniammatillisen työryhmän arvion. Jos tilanne on ennakoitavissa, henkilön asiasta tulee olla etukäteen yhteydessä lääkäriin.

Välttämättömän terveydenhuollon toistuva antaminen vastustuksesta riippumatta (42 j §)

Jos on ilmeistä, että tarve välttämättömän terveydenhuollon antamiseen vastustuksesta riippumatta on toistuvaa, virkasuhteessa oleva lääkäri voi tehdä rajoitustoimenpiteen toistuvasta käytöstä kirjallisen valituskelpoisen päätöksen enintään 30 päiväksi kerrallaan. Rajoitustoimenpidettä voidaan kuitenkin käyttää vain, jos rajoitustoimenpiteen käytön edellytykset täyttyvät. Kirjallista päätöstä tehtäessä on pyydettävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoitustoimenpiteestä. Asiantuntijoiden on säännöllisesti seurattava ja arvioitava rajoitustoimenpiteen toistuvaa käyttöä.

5.4 Rajoittavien välineiden ja asusteiden käyttäminen

Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §)

Rajoittavien välineiden tai asusteiden päivittäisissä toiminnoissa käyttämisen tarkoituksena on mahdollistaa henkilön yö- ja päiväaikainen lepääminen, ruokailu, ulkoilu, peseytyminen ja muut niitä vastaavat toiminnot turvallisesti ja ihmisarvoa kunnioittaen.

Jos henkilön terveys tai turvallisuus muutoin todennäköisesti vaarantuisi, henkilöllä voidaan käyttää:

1. sängystä putoamista estävää välinettä, joka ei rajoita henkilön raajojen tai kehon liikkeitä, henkilön yö- ja päiväaikaisen lepäämisen ajan ja lyhytaikaisesti muiden päivittäisten toimintojen ajan (esimerkiksi sängyn laita).
2. tuolista putoamista estävää välinettä lyhytaikaisesti henkilön ruokailun ja muiden vastaavien päivittäisten toimintojen ajan (esimerkiksi pyörätuolin turvavyö).
3. itsensä vahingoittamista estävää tai turvallisuutta lisäävää välinettä tai asustetta, joka ei rajoita henkilön raajojen tai kehon liikkeitä tai vähäistä enempää henkilön toimintaa, välttämättömän ajan (esimerkiksi kypärä).

Rajoittavien välineiden ja asusteiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain mukaiset vaatimukset. Esimerkiksi pyörätuolin turvavyönä on käytettävä siihen tarkoitukseen hyväksyttyä turvavyötä. Turvavyö ei voi olla kotitekoinen vyö, köysi tms.

Rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan käyttää vain välttämättömän ajan ja ainoastaan tarkoituksensa mukaisella tavalla. Ennen rajoittavan välineen käyttöönoton harkitsemista ja senkin jälkeen, on harkittava muita mahdollisia vaihtoehtoja. Rajoittavaa välinettä tai asustetta käytettäessä henkilön tilaa on seurattava ja arvioitava hänen terveytensä ja turvallisuutensa edellyttämällä tavalla. Rajoittavan välineen tai asusteen käyttö on lopetettava välittömästi, jos se vaarantaa henkilön terveyden tai turvallisuuden.

Ratkaisun tekee toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö PPKY Kallion palveluesimiehen (toimintayksikön vastaava esimies) ohjeiden mukaisesti. Palveluesimiehen on ohjeita antaessaan pyydettävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä. Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen.

Rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §)

Jos rajoittavan välineen tai asusteen käyttö on säännönmukaista ja pitkäkestoista, PPKY Kallion palveluesimies (toimintayksikön esimies) tekee toistuvasta käytöstä kirjallisen valituskelpoisen päätöksen enintään kuuden kuukauden ajaksi.

Rajoitustoimenpidettä voidaan kussakin tilanteessa tällöinkin käyttää vain, jos rajoitustoimenpiteen käytön edellytykset täyttyvät. Ennen rajoittavan välineen käyttöönoton harkitsemista ja senkin jälkeen on harkittava muita mahdollisia vaihtoehtoja, esimerkiksi sängyn madallusta, jotta laitoja ei tarvita. Palveluesimiehen (vastaavan esimiehen) on päätöstä tehdessään pyydyttävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä. Asiantuntijoiden on säännöllisesti seurattava ja arvioitava rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä.

Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §)

Henkilöllä voidaan käyttää liikkumista tai henkilön toimintaa merkittävämmän rajoittavaa välinettä tai asustetta vain, jos henkilö muutoin todennäköisesti vaarantaisi vakavasti oman terveytensä tai turvallisuutensa tai muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden. Rajoittava väline tai asuste voi olla esimerkiksi magneettivyö, hygieniahäärä, ortoosit tai hanskat, joilla estetään raapiminen tai pureminen. Rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan käyttää vain välttämättömän ajan ja ainoastaan tarkoituksensa mukaisella tavalla. Rajoittavien välineiden ja asusteiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain mukaiset vaatimukset. Rajoitustoimenpiteen aikana henkilön tilaa on seurattava ja arvioitava hänen terveytensä ja turvallisuutensa edellyttämällä tavalla.

Rajoittavan välineen tai asusteen käyttö on lopetettava välittömästi, jos se vaarantaa henkilön terveyden tai turvallisuuden. Muun kuin sitomiseen käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä tekee kirjallisen valituskelpoisen päätöksen PPKY Kallion palveluesimiehen (toimintayksikön vastaava esimies). Päätöstä tehtäessä on pyydyttävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä. Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun muun kuin sitomiseen käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä voi tehdä henkilöä hoitava lääkäri tai palvelupäällikön ohjeiden mukaisesti toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö. Rajoituksesta on ilmoitettava välittömästi palveluesimiehelle, jonka jälkeen asiasta on päätettävä kirjallisella päätöksellä.

Rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §)

Jos muun kuin sitomiseen käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen toistuvan käytön tarve on ilmeinen, voi palveluesimies (toimintayksikön vastaava esimies) tehdä toistuvasta käytöstä kirjallisen valituskelpoisen päätöksen enintään 7 pv:n ajaksi. Tämän jälkeen toistuvasta käytöstä tekee kirjallisen valituskelpoisen päätöksen enintään 30 pv:n ajaksi virkasuhteessa oleva palveluesimies.

Ostopalvelujen suhteen, mikäli toimintayksikön vastaava johtaja ei ole virkasuhteessa, päätöksen tekee virkasuhteessa oleva lääkäri tai virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. Rajoitustoimenpidettä voidaan tällöinkin käyttää kussakin tilanteessa vain, jos rajoitustoimenpiteen käytön edellytykset täyttyvät.

Vakavissa vaaratilanteissa käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä koskevaan päätökseen on kirjattava, kuinka pitkään rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan kerrallaan enintään käyttää, miksi muut keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä. Päätöstä tehtäessä on pyydettävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä. Asiantuntijoiden on säännöllisesti seurattava ja arvioitava rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä.

Sitominen lepositein (42 l §)

Peruspalvelukuntayhtymä Kallion ympärivuorokautisen palveluasumisen yksiköissä ei käytetä lepositeitä.

5.5 Liikkumiseen liittyvät rajoitustoimenpiteet

Valvottu liikkuminen (42 m §)

Henkilön liikkumista toimintayksikössä, poistumista toimintayksiköstä ja liikkumista toimintayksikön tai sen yhteydessä olevan piha-alueen ulkopuolella voidaan valvoa, jos henkilö muutoin todennäköisesti vaarantaisi oman terveytensä tai turvallisuutensa tai muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden. Henkilön liikkumista voidaan valvoa henkilön ylle kiinnitettävän teknisen valvontalaitteen avulla tai muun teknisen laitteen avulla (esim. sähkölukot), suunnitellusti saattajan avulla tai muulla vastaavalla tavalla, jolleivät muut keinot ole riittäviä. Henkilön huoneen oven lukitseminen voi olla valvottuun liikkumiseen sisältyvä rajoittamistoimenpide, kun lukitsemisella pyritään valvomaan asiakkaan poistumista huoneesta tai sen ulkopuolella liikkumista. Valvottaessa henkilön liikkumista, on erityisesti huolehdittava siitä, ettei muiden henkilöiden liikkumisvapautta rajoiteta.

Valvottu liikkuminen ei tarkoita asumisyksikön tavanomaista ulkoilua ja liikkumista, jolloin henkilökuntaa on mukana.

Liikkumisen valvominen toimintayksikössä yöaikaan (42 m §)

Jos muut liikkumisen valvonnan keinot eivät ole riittäviä liikkumisen valvomiseksi yöaikaan, henkilön oman huoneen ovi voidaan lukita yöksi korkeintaan kahdeksan tunnin ajaksi. Henkilöllä on oltava mahdollisuus tarvittaessa poistua huoneesta saatettuna. Toimintayksikön henkilökuntaan kuuluvan sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön on valvottava lukitussa huoneessa olevaa henkilöä koko lukitsemisen ajan olemalla hänen välittömässä läheisyydessään. Henkilökunnalla ja erillään pidettävällä henkilöllä on oltava mahdollisuus saada yhteys toisiinsa.

Valvotusta liikkumisesta enintään 7 pv:n ajaksi tekee kirjallisen valituskelpoisen päätöksen PPKY Kallion palveluesimies (toimintayksikön vastaava esimies). Tätä pidemmästä, yhteensä enintään kuusi kuukautta kestävästä valvotusta liikkumisesta tekee kirjallisen valituskelpoisen päätöksen virkasuhteessa oleva toimintayksikön vastaava palveluesimies. Jos toimintayksikön vastaava esimies ei ole virkasuhteessa, päätöksen tekee virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. Päätöstä tehtäessä on pyydettävä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot henkilön valvotusta liikkumisesta. Asiantuntijoiden on säännöllisesti seurattava ja arvioitava rajoitustoimenpiteen käyttöä.

Poistumisen estäminen (42 n §)

Henkilöä voidaan estää poistumasta toimintayksiköstä tai toimintayksikön yhteydessä olevalta piha-alueelta, jos henkilö saattaisi poistumisellaan itsensä tai toisen henkilön alttiiksi välittömästi uhkaavalle ja vakavalle terveyteen tai turvallisuuteen kohdistuvalle vaaralle. Henkilö voidaan noutaa takaisin toimintayksikköön tai sen yhteydessä olevalle piha-alueelle, jos henkilö tavoitetaan sen välittömästä läheisyydestä. Poistumisen estämiseksi ja henkilön noutamiseksi saadaan käyttää voimakeinoja, jos ne ovat välttämättömiä, kun otetaan huomioon vastustuksen laatu ja voimakkuus, tilanteen uhkaavuus sekä muut olosuhteet. Mikäli asiakas on poistunut pihan välittömästä läheisyydestä, tehdään poliisille virka-apupyyntö.

Kiireellisessä tilanteessa poistumisen estämistä koskevan lyhytkestoisen ratkaisun tekee toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta palveluesimiehelle (toimintayksikön vastaavalle esimiehelle). Ratkaisusta ei voi valittaa hallinto-oikeuteen. Poistumisen estämisen yhteydessä on erityisesti huolehdittava siitä, ettei muiden henkilöiden liikkumisvapautta rajoiteta. Pitkäaikainen päätös poistumisen estämisestä on mahdollista vain vastentahtoisessa erityishuollossa.

6. RAJOITUSTOIMENPITEIDEN JÄLKISELVITTELY

6.1. Rajoitustoimenpiteen kirjaaminen (42 O §)

Rajoitustoimenpiteet on aina kirjattava asiakastietojärjestelmään:

- 1) rajoitustoimenpiteen käyttö ja sen perusteet
- 2) henkilön näkemys rajoitustoimenpiteen käytöstä ja sen perusteista
- 3) rajoitustoimenpiteen vaikutukset henkilöön
- 4) rajoitustoimenpiteen alkamis- ja päättymisajankohta
- 5) rajoitustoimenpidettä koskevan ratkaisun tai päätöksen tehnyt ja toimenpiteen suorittanut henkilö

Jokainen rajoitustoimenpide ja sen vaikutukset kirjataan erikseen. Mikäli rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §) nojalla on tehty rajoitustoimenpide ja se toistuu useamman kerran päivässä, kirjaukset toteutetaan päivätasolla, esimerkiksi sängyn laidan nosto, turvavyö pyörätuolissa.

Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §), esimerkiksi hygienihaalarin käytöstä, kiinnipitämisestä, erillään pitämisestä tulee tehdä aina merkinnät 1-5. Samoin tulee tehdä yllättävistä rajoitustoimenpiteistä.

Tehostetun palveluasumisen yksiköissä rajoitustoimenpiteet kirjataan edellä olevan ohjeen mukaisesti Lifecaren V-koti sivulle käyttäen otsikoissa valmiiksi olemassa olevia fraaseja.

6.2. Rajoitustoimenpiteiden ja haastavien tilanteiden jälkiselvittely (42 o §)

Haastavista tilanteista on tärkeää tehdä jälkiselvittely, jotta tapahtumiin liittyvistä tunteista voidaan keskustella ja tilanteista voidaan oppia. Tämän pohjalta toimintaa voidaan arvioida ja kehittää. Tavoitteena on, että toimintaa jatkuvasti tarkastelemalla ja kehittämällä opitaan ennakoimaan ja ehkäisemään haastavia tilanteita, jotka voivat johtaa rajoitustoimenpiteen käyttöön.

Haastava tilanne ja rajoitustoimenpiteen käyttö voivat herättää henkilökunnassa monia tunteita, jotka on hyvä käydä läpi, jotta ammatillista työskentelyä on mahdollista jatkaa eivätkä tunteet välity asiakkaalle. Tämä vaikuttaa myös työssä jaksamiseen ja työhyvinvointiin.

Henkilökunnan kanssa käytävän jälkiselvittelyn periaatteina ovat:

- Tilanteet käydään läpi tilanteessa olleiden työntekijöiden kesken
- Asian käsittely tehdään ennalta sovittujen kysymysten avulla
- Luottamuksellisuus
- Avoimuus
- Rauhallinen paikka ja aika
- Ei moralisointia
- Ei syyllistämistä
- Tavoitteena tasapainon säilyttäminen
- Tehdään viimeistään ennen kuin työvuoro loppuu, jottei tarvitse lähteä kotiin ”tunnemyrskyssä”
- Tarvittaessa lisäksi keskustelu esimiehen kanssa ja jälkipuinti työterveyshuollon kautta
- Työyhteisössä, jossa on työnohjausta, tuodaan tehdyt jälkiselvittelyt työnohjaukseen ja työntekijät valitsevat tilanteet, jotka haluavat vielä käydä läpi koko työyhteisön kesken. Työyhteisöissä, joissa ei ole työnohjausta, on mahdollista käydä jälkiselvittelyt läpi työpaikkakokouksissa. Työyhteisö sopii esimiehen kanssa heille parhaiten sopivan tavan käsitellä asioita.

6.3. Asiakkaiden kanssa tehtävä jälkiselvittely

Haastavan tilanteen ja rajoitustoimenpiteen jälkeen on tärkeää käsitellä tilanne ja siihen johtaneet tekijät asiakkaan kanssa. Haastava tilanne ja sen yhteydessä mahdollisesti käytetyt rajoitustoimenpiteet voivat herättää asiakkaissa monia tunteita, kysymyksiä ja jopa pelkoa. On myös tärkeää pohtia yhdessä asiakkaan kanssa, miten muuten voisi toimia, jotta asiakas voi oppia ja muuttaa toimintatapaansa. Asiakkaiden kanssa pitää käsitellä haastavat tilanteet ja rajoitustoimenpiteet heidän kehitystasonsa ja käytössään olevat kommunikointimenetelmät huomioiden.

7. RAJOITUSTOIMENPIDETTÄ KOSKEVA SELVITYS, PÄÄTÖS JA TIEDOKSIANTO (42 p §)

Asiakkaalle on viipymättä annettava selvitys rajoitustoimenpiteen sisällöstä ja perusteista. Asiakkaan tilanne tulee arvioida niin, että selvitys annetaan heti, kun hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Selvitystä annettaessa on käytettävä selkokieltä, asiakkaalle tuttuja sanoja ja hänen käyttämäänsä kommunikaatiomenetelmää. Selvitys annetaan myös asiakkaan lailliselle edustajalle (alaikäisen huoltaja tai hoidollinen edunvalvoja) tai muulle läheiselle, joka osallistuu asiakkaan palvelujen suunnitteluun ja toteutukseen.

Rajoitustoimenpiteistä (aineiden ja esineiden haltuunotto 42g, välttämätön terveydenhuolto vastustuksesta riippumatta 42j, rajoittavien välineiden tai asusteiden toistuva käyttö päivittäisissä toiminnoissa 42k, rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa, muu kuin sitominen 42l, valvottu liikkuminen 42m sekä poistumisen estäminen 42n) tehdään kirjallinen päätös Peruspalvelukuntayhtymä Kalliossa sosiaalihuollon Efficalle. Päätös perusteluineen ja muutoksenhakuohjeineen annetaan tiedoksi asianomaiselle, hänen lailliselle edustajalleen ja hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvalla omaisella tai läheisellään. Henkilökunnan on pyydyttävä autettava valituksen teossa/muutoksen haussa tai ohjattava henkilö sosiaaliamiehen luokse.

Kehitysvammalain 81 b §:n 3 momentin mukaan muutosta saa hakea asiakas itse tai hänen laillinen edustajansa (lapsen huoltaja ja aikuisen edunvalvoja, jolle on määrätty oikeus edustaa päämiestään myös sellaisessa tämän henkilöä koskevassa asiassa, jonka merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään (Holh,TL:n 29 § 2 mom.)). Jos laillista edustajaa ei ole, saa muutosta hakea sosiaalihuollon asiakaslain 9 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa myös palvelujen suunnitteluun osallistunut omainen (lähinnä puoliso, lapsi, vanhempi ja sisarus) tai muu läheinen (esim. aviopuoliso). Jos henkilöllä ei ole omaisia, läheisiä eikä edunvalvojaa, ja häneen kohdistuu rajoitustoimenpiteitä eikä hän ymmärrä rajoitustoimenpiteiden merkitystä, hänelle pitää hakea edunvalvoja edustamaan häntä koskevissa asioissa, joita hän ei kykene ymmärtämään. Kehitysvammalain mukaan selvitys annetaan kuukausittain myös asiakkaan laissa tarkoittamalle omatyöntekijälle eli palveluohjaajalle tai palveluesimiehelle.

Rajoitustoimenpiteiden käytön arviointi ja vähentäminen (42 e §)

Kun rajoitustoimenpidettä on käytetty, toimintayksikössä on viipymättä arvioitava rajoitustoimenpiteen käyttöön johtaneita syitä. Lisäksi on mietittävä keinoja, joiden avulla voidaan jatkossa vähentää ja välttää rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

Aina ennen uutta päätöstä tulee arvioida ja päivittää asiakkaan suunnitelma. Samalla arvioidaan rajoitustoimenpiteen vaikutus asiakkaaseen ja hänen käyttäytymiseensä. Yksikössä tulee pohtia, voidaanko toimintatapoja muuttaa siten, että rajoitustoimenpiteitä vaativia tilanteita kyettäisiin aiempaa paremmin ennakoimaan, ehkäisemään ja vähentämään ja voidaanko asiakkaiden toiminnan tukemiseen ja ohjaamiseen tehdä parannuksia.

Asiantuntijatyöryhmän tulee säännöllisesti seurata itsemääräämisoikeuksien toteutumista ja rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Näiden asiantuntijoiden tulee arvioida kuntouttavien keinojen sopivuus ja riittävyys, rajoitustoimenpiteiden tarve ja käytön perusteet sekä käytön vaikutus asiakkaaseen. Rajoitustoimenpiteiden yhteisvaikutus tulee arvioida, jos käytössä on useita rajoitustoimenpiteitä. Asiantuntijat myös arvioivat rajoitustoimenpiteiden toteutustavan sopivuuden yhdessä ammattihenkilöiden kanssa.

Yksikön palveluesimies tekee kuukausittain yhteenvedon toteutuneista rajoitustoimenpiteistä ja lähettää sen asiakkaalle, asiakkaan omaiselle/edunvalvojalle ja sosiaalityöntekijälle.

Rajoitustoimenpiteiden käytön tilastointi ja valvonta (75 a §)

Peruspalvelukuntayhtymä Kalliossa vastualueen palvelupäällikkö valvoo ja seuraa yksiköiden rajoitustoimenpiteiden käyttöä sekä raportoi tilastot kaksi kertaa vuodessa vammaispalvelun palvelupäällikölle.

Aluehallintoviraston on erityisesti valvottava rajoitustoimenpiteiden käyttöä. – Aluehallintovirasto voi valvontaa toteuttaessaan varata erityishuollossa olevalle henkilölle tilaisuuden luottamukselliseen keskusteluun aluehallintoviraston edustajan kanssa. Jos toimintayksikössä on käytetty sitomista, toimintayksikön on tehtävä siitä kahden viikon kuluessa ilmoitus aluehallintovirastolle. Ilmoituksessa on mainittava henkilön tunnistetiedot, tiedot toimenpiteestä ja sen syystä sekä toimenpiteestä päättäneen lääkärin nimi. – Aluehallintoviraston tulee hävittää henkilöä koskevat tunnistetiedot kahden vuoden kuluttua tietojen saamisesta.

Ostopalveluyksiköissä tehtyjen ratkaisujen ja päätösten ilmoittaminen ja tilastointi

Rekisterinpitäjänä toimii palvelun tilaaja eli Peruspalvelukuntayhtymä Kallion vammaispalvelut. Kunnalla on velvollisuus pitää yllä rekisteriä ja tuottaa yhteenvedotilastoja. Tämä tarkoittaa, että myös ostopalveluyksiköissä olevien asiakkaiden rajoitustoimenpiteiden ratkaisut ja päätökset on siirrettävä teknisenä päätöksenä sosiaalihuollon Effica-asiakastietojärjestelmään ja alkuperäiset ratkaisut ja päätökset on skannattava sosiaalihuollon Effica-asiakastietojärjestelmään. Sähköisenä saapuneita ratkaisuja ja päätöksiä ei saa tulostaa ja arkistoida asiakkaan paperiaktiin vaan ne arkistoidaan ainoastaan sähköisessä muodossa.

Ostopalveluyksiköt toimittavat ratkaisut ja niihin liittyvät kuvaukset sekä päätökset kerran kuukaudessa Peruspalvelukuntayhtymä Kallion kehitysvammahuollon palveluohjaajalle.

8. TAHDOSTA RIIPPUMATON ERITYISHUOLTO

Toimintayksiköissä on arvioitava, täyttyvätkö vapaaehtoisessa erityishuollossa olevan henkilön kohdalla tahdosta riippumattoman erityishuollon edellytykset ja tarvittaessa asia on vietävä arvioitavaksi erityishuollon johtoryhmään, jos on käytetty toistuvasti tai pitkäaikaisesti seuraavia rajoitustoimenpiteitä:

- Välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta
- Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa
- Valvottu liikkuminen
- Lyhytkestoinen poistumisen estäminen

Peruspalvelukuntayhtymä Kalliossa tahdosta riippumaton erityishuolto järjestetään Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kehitysvammahuollon Verso-osaamiskeskuksessa. Päätös tahdosta riippumattomasta erityishuollosta tehdään Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kehitysvammahuollon Verso-osaamiskeskuksessa.

Liite 1. Asiantuntijatyöryhmän arviointisuunnitelma rajoitustoimenpiteestä

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN RAJOITTAMINEN – SUUNNITELMA

Nimi	Henkilötunnus
------	---------------

Suunnitelman voimassaoloaika. Suunnitelma voimassa enintään 6 kk.

Suunnitelman laatimiseen osallistuneet henkilöt

Asiantuntijatyöryhmän arvio, johtopäätös ja perustelut

Rajoitustoimenpiteet, joita arvioidaan jouduttavan käyttämään

Päiväys

_____

_____

_____

Allekirjoitukset ja virka-asetat

_____

_____

_____

Allekirjoitukset ja virka-asetat

Liite 2. Rajoitustoimenpiteistä päättäminen kehitysvammaisten erityishuollossa

Rajoitustoimenpide	Ratkaisija	Ratkaisija kiireellisessä tilanteessa	Kirjallisen päätöksen tekeminen	Muutoksen haku
42 f § Kiinnipitäminen (lyhytaikainen) (voidaan käyttää myös työ- ja päivätoiminnassa)	Toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö		Ei kirjallista päätöstä, mutta kirjataan asiakastietojärjestelmään.	Ei muutoksen hakua
42 g § Aineiden ja esineiden haltuunotto (voidaan käyttää myös työ- ja päivätoiminnassa)	Toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö		Toimintayksikön vastaavan johtajan on tehtävä haltuunotosta kirjallinen päätös, jolloi aineita tai esineitä palauteta erityishuollossa olevalle henkilölle yhden vuorokauden kuluessa haltuunotosta.	Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään aineiden ja esineiden haltuunottoa koskevaan (42 g § 2 mom.) kirjalliseen päätökseen
42 h § Henkilötarkastus (voidaan käyttää myös työ- ja päivätoiminnassa)	Toimintayksikön vastaava johtaja (palveluesimies)	Toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta toimintayksikön vastaavalle johtajalle (palveluesimies)	Ei kirjallista päätöstä, mutta kirjataan asiakastietojärjestelmään.	Ei muutoksenhakua
42 i § Lyhytaikainen erillään pitäminen (enintään kaksi tuntia)	Toimintayksikön vastaava johtaja (palveluesimies)	Toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta toimintayksikön vastaavalle johtajalle (palveluesimies)	Ei kirjallista päätöstä, mutta kirjataan asiakastietojärjestelmään.	Ei muutoksenhakua

Rajoitustoimenpide	Ratkaisija	Ratkaisija kiireellisessä tilanteessa	Kirjallisen päätöksen tekeminen	Muutoksenhaku
<p>42 j § Välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta</p> <p>Jos on ilmeistä, että tarve välttämättömän terveydenhuollon antamiseen vastustuksesta riippumatta on toistuvaa:</p>	<p>Ratkaisun välttämättömän terveydenhuollon antamisesta erityishuollossa olevan henkilön vastustuksesta riippumatta ja 3 momentissa tarkoitettuja lyhytaikaisista rajoitustoimenpiteistä tekee virkasuhteessa oleva lääkäri (+pyydettyä ja otettava huomioon 42 b § 2 mom. mukaisen asiantuntijoiden arviot)</p>	<p>Kiireellisessä tilanteessa ratkaisun välttämättömän terveydenhuollon antamisesta vastustuksesta riippumatta ja 3 momentissa tarkoitettuja lyhytaikaisista rajoitustoimenpiteistä voi tehdä henkilöä hoitava lääkäri tai toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta henkilöä hoitavalle lääkärille</p>	<p>Ei kirjallista päätöstä, mutta kirjataan asiakastietojärjestelmään.</p> <p>Virkasuhteessa oleva lääkäri voi tehdä välttämättömän terveydenhuollon antamista koskevan rajoitustoimenpiteen toistuvasta käytöstä kirjallisen päätöksen enintään 30 päiväksi kerrallaan (+ pyydettyä ja otettava huomioon 42 b § 2 mom. mukaisen asiantuntijoiden arviot)</p>	<p>Ei muutoksenhakua</p> <p>Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään rajoitustoimenpiteen toistuvaa käyttöä koskevaan kirjalliseen päätökseen (42 j § 5 mom.)</p>
<p>42 k § Rajoittavien välineiden ja asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa (voidaan käyttää myös työ- ja päivätoiminnassa)</p>	<p>Rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä päivittäisissä toiminnoissa tekee ratkaisun toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö toimintayksikön vastaavan johtajan (palvelusmiehen) ohjeiden mukaisesti (+ohjeista annettaessa pyydettyä ja otettava huomioon 42 § 2 mom. mukaisen asiantuntijoiden arviot)</p>		<p>Ei kirjallista päätöstä, mutta kirjataan asiakastietojärjestelmään.</p>	<p>Ei muutoksenhakua</p>

Rajoitustoimenpide	Ratkaisija	Ratkaisija kiireellisessä tilanteessa	Kirjallisen päätöksen tekeminen	Muutoksenhaku
<p>Jos rajoittavan välineen tai asusteen käyttö päivittäisissä toiminnoissa on säännömukaista ja pitkäkestoisista (rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä koskeva kirjallinen päätös voidaan tehdä myös työ- ja päivätoimintayksikössä. Jos tehostetun palveluasumisen yksikössä on tehty kirjallinen päätös rajoittavan välineen tai asusteen toistuvasta käytöstä, työ- tai päivätoimintayksikössä voidaan käyttöönpanna kyseistä päätöstä.)</p>			<p>Rajoittavan välineen tai asusteen toistuvasta käytöstä tekee kirjallisen päätöksen enintään kuuden kuukauden ajaksi toimintayksikön vastaava johtaja (palveluesimies) (+pyydettyessä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden arviot)</p>	<p>Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolain käyttölaissa säädetään rajoitustoimenpiteen toistuvaa käyttöä koskevaan kirjalliseen päätökseen.</p>
<p>42 l § Rajoittavien välineiden ja asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa Muu kuin sitomiseen käytettävä rajoittava väline tai asuste:</p> <p>Jos muun kuin sitomiseen käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen toistuvan käytön tarve on ilmeinen:</p> <p>(Rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä koskevaan päätökseen on kirjattava, kuinka pitkän ajan rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan kerrallaan enintään käyttää.)</p>		<p>Kiireellisissä tilanteissa ratkaisun muun kuin sitomiseen käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä voi tehdä henkilöä hoitava lääkäri tai toimintayksikön vastaava johtaja ohjeiden mukaisesti toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö. Rajoittavan välineen tai asusteen käytöstä kiireellisessä tilanteessa on välittömästi ilmoitettava toimintayksikön vastaavalle johtajalle (palveluesimiehelle), jonka jälkeen asiasta on päätettävä vastaavan johtajan kirjallisella päätöksellä.</p>	<p>Muun kuin sitomiseen käytettävän välineen tai asusteen käytöstä tekee kirjallisen päätöksen toimintayksikön vastaava johtaja (palveluesimies). (+pyydettyessä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden arviot)</p> <p>Toimintayksikön vastaava johtaja voi tehdä rajoittavan päätöksen <i>enintään seitsemän päivän ajaksi</i>.</p> <p><i>Toistuvasta käytöstä tekee kirjallisen päätöksen enintään 30 päivän ajaksi virkasuhteessa oleva vastaava johtaja (palveluesimies) tai, jos vastaava ei ole virkasuhteessa, päätöksen tekee virkasuhteessa oleva lääkäri tai sosiaalityöntekijä.</i> (+pyydettyessä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden arviot)</p>	<p>Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolain käyttölaissa säädetään rajoittavan välineen tai asusteen käyttöä koskevaan kirjalliseen päätökseen.</p> <p>Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolain käyttölaissa säädetään rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä koskevaan kirjalliseen päätökseen.</p>

Rajoitustoimenpide	Ratkaisija	Ratkaisija kiireellisessä tilanteessa	Kirjallisen päätöksen tekeminen	Muutoksenhaku
<p>42 l § Rajoittavien välineiden ja asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa.</p> <p>Sitominen (lepositeiden käyttö):</p> <p>Sidottuna voidaan pitää vain välttämättömän ajan, kuitenkin yhtäjaksoisesti tai toistuvasti enintään kahdeksan tunnin ajan, jona aikana henkilöä hoitavan lääkärin on arvioita sitomisen edellytykset uudelleen vähintään kahden tunnin välein .</p>		<p>Kiireellisessä tilanteessa kirjallisen päätöksen sitomisesta voi tehdä virkasuhteessa oleva lääkäri tai toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva lääkäri suorittamansa tutkimuksen perusteella. Jos henkilöä joudutaan tällöin pitämään sidottuna yli kahden tunnin ajan, tekee kirjallisen päätöksen sitomisesta viimeistään kahta tuntia pidemmältä ajalta virkasuhteessa oleva lääkäri, joka voi päättää asiasta kiireellisessä tilanteessa toimintayksikön henkilökuntaan kuuluvan lääkärin esityksen perusteella puhe- tai muun etäyhteyden perusteella.</p>	<p>Henkilön sitomisesta tekee kirjallisen päätöksen virkasuhteessa oleva lääkäri suorittamansa tutkimuksen ja psykiatrisen arvioin perusteella. (+pyydettyessä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden arviot)</p>	<p>Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolain käyttölaissa säädetään sitomista koskevaan kirjalliseen päätökseen.</p>
<p>42 m § Valvottu liikkuminen</p> <p>Enintään seitsemän päivän ajaksi:</p> <p>Tätä pidemmästä, yhteensä enintään kuusi kuukautta kestävästä valvotusta liikkumisesta:</p> <p>(Jos tehostetun palveluasumisen yksikössä on tehty kirjallinen päätös valvotusta liikkumisesta, työ- ja päivätoimintayksikössä voidaan täytäntöönpanna kyseistä päätöstä.)</p>			<p>Kirjallisen päätöksen tekee toimintayksikön vastaava johtaja (+pyydettyessä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden arviot)</p> <p>Kirjallisen päätöksen tekee virkasuhteessa oleva toimintayksikön vastaava johtaja (palvelusimies) tai, jos toimintayksikön vastaava ei ole virkasuhteessa, virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. (+pyydettyessä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden arviot)</p>	<p>Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolain käyttölaissa säädetään valvottua liikkumista koskevaan kirjalliseen päätökseen.</p>

Rajoitustoimenpide	Ratkaisija	Ratkaisija kiireellisessä tilanteessa	Kirjallisen päätöksen tekeminen	Muutoksenhaku
<p>42 n § Poistumisen estäminen (1 ja 2 momentti) Lyhytkestoinen, enintään muutamia tunteja</p>		<p>Kiireellisessä tilanteessa poistumisen estämistä koskevan lyhytkestoisen ratkaisun tekee toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka on viipymättä ilmoitettava asiasta toimintayksikön vastaavalle johtajalle (palveluesimiehelle).</p>	<p>Ei päätöstä (Perustelujen mukaan toimintayksikön vastaavan johtajan on arvioitava, onko liikkumisvapautta tämän jälkeen rajoitettava esim. päättämällä valvotusta liikkumisesta.)</p>	<p>Ei muutoksenhakua</p>
<p>42 n § Poistumisen estäminen (3 momentti) Tahdosta riippumattomaan erityishuoltoon määrätyn henkilön poistuminen voidaan estää muutoin kuin lyhytkestoisesti:</p> <p>Enintään seitsemän päivää kestävästä poistumisen estämisestä:</p> <p>Tätä pidemmästä, enintään 30 päivää kestävästä poistumisen estämisestä:</p> <p>(Jos tehostetun palveluasumisen yksikössä on tehty kirjallinen päätös poistumisen estämisestä, työ- ja päivätoimintayksikössä voidaan täytäntöönpanna kyseistä päätöstä.)</p>			<p>Kirjallisen päätöksen tekee toimintayksikön vastaava johtaja. (+pyydettyä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden arviot)</p> <p>Kirjallisen päätöksen tekee virkasuhteessa oleva toimintayksikön vastaava johtaja tai, jos toimintayksikön vastaava johtaja ei ole virkasuhteessa, virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. (+pyydettyä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden arviot)</p>	<p>Hallinto-oikeudelta saa hakea valittamalla muutosta siten kuin hallintolain käyttölaissa säädetään 42 n §:n 3 momentissa tarkoitettuun poistumisen estämistä koskevaan kirjalliseen päätökseen.</p>